

KARI TARKIAINEN:

Samtalet gäller Finland

Det finska bokförlaget Tammi har under senare tid återupplivat idén om brevdialogen som litterär genre. Det är dock inte fråga om några brevromaner i 1700-talsstil mellan meningsfränder utan snarare raka konfrontationer mellan mycket oliktänkande människor. Förvånande nog har experimentet slagit väl ut och bokserien har blivit en extra krydda i den finländska debatten, skriver fil dr Kari Tarkiainen.

Det mest uppmärksammade arbetet i det finska förlaget Tammis bokserie med brevdialoger heter Puhe on Suomesta (Samtalet gäller Finland, 165 sidor), och utkom förra hösten. Författarna till denna lilla men tankeväckande bok är varandras motpoler i det mesta. Den ene av dem, professorn i socialpsykologi vid Tammerfors universitet Antti Eskola, är marxist och känd debattör från vänsterkanten. Den andre, förlagschefen fil dr Johannes Salminen, är en borgerlig historiker och litteraturforskare med en rad uppskattade essäböcker bakom sig.

Politiskt hör Eskola hemma hos den hårda minoritetsfalangen stalinisterna i Finlands kommunistiska parti medan Salminen förfäktar liberala idéer med den oräddhet som man bara kan finna hos en katolsk konvertit. Till sitt ursprung är debattörerna också tämligen olika – medan den ene är inlandsfinne med rötter i Tavastlands torpartrakter är den andre finlandssvensk från det självstyrande landskapet Åland. Följaktligen skriver kombattanterna också på olika språk – Eskola på finska och Salminen på svenska, fastän förlaget har låtit översätta den sistnämndes brev.

Vad kan man vänta sig av en debatt förd mellan dessa till synes så väsensfrämmande skribenter? Överraskande nog tycks brevskrivarna ganska snart ha befunnit sig på samma våglängd av inbördes lyhördhet och saklig argumentering. De är också i stort eniga om dagsläget i Finland, fastän med betonande av olika sidor i landets samhälls- och kulturliv. Att motsätt-

ningarna inte syns mera i brevväxlingen kan nog ha berott på att de bäge herrarna också har en gemensam egenskap – en överväldigande moralism, vare sig den nu bygger på klasskampsideologin eller de liberala frihetsidéerna.

Varken Eskola eller Salminen är någon yrkespolitiker, som skulle kompromissa eller hålla de egna åsiktsfränderna om ryggen. Båda lägger fram sina tankar helt utan taktiska hänsyn och båda uppskattar motståndaren för det.

Breven i Samtalet gäller Finland tar upp ämnena Civilkurage, Formerna för socialismen, Finlands östpolitik och Finländsk identitet i nämnd ordning. Korrespondensen i dessa teman löper genom åren 1979–1980 med tidens politiska och kulturella skeende i republiken som självklar bakgrund.

Medborgerlig olydnad

Debatten om civilkurage öppnas av Salminen med tillbakablickar på det autonoma storfurstendömet Finland, vars förhållanden är av betydelse för mycket i dagens finländska samhälle. Han menar, att modet att sticka upp med en avvikande mening är något helt nödvändigt, eftersom det sätter sina gränser för myndigheternas blinda tillämpning av sina maktbefogenheter.

Medborgerlig olydnad, som numera hedras inom miljörörelsen, är enligt honom ett nästan okänt begrepp i 1800-talets Finland. Finnarna var lojala undersåtar i det ryska imperiet precis som de före 1809

hade varit det i det svenska väldet. En viss benägenhet till primitiv verklighetsflykt – genialt skildrad i Aleksis Kivis "Sju bröder" – kan visserligen märkas, en tendens att fly undan samhällslivets påfrestningar till de stora skogarnas frihet. Detta drag motverkades emellertid av ständiga uppmaningar till lydning mot överheten och kyrkan, som både nationalfilosofen Snellman och nationalskalden Runeberg utdelade. De fätaliga "medborgarrättskämpar" som fanns – tex laglighetsmannen Rabbe Axel Wrede eller pietisten Carl Gustaf von Essen – var inte några riktiga trotsare utan mera av meningsfränder omgivna och skyddade fritänkare. Bättre passar termen civilkurage på de två enmansoppositioner som finns i Finland i dag – själv censuren och det östpolitiska hyckleriets gisslare Carl-Gustaf Lilius och naturens och det enkla livets förkämpe Pentti Linkola.

Socialismen

Antti Eskola delar i långa stycken Salmimens historietolkning men inte dennes förtjusning i de ensamma medborgarrättskämparna. Han har en kollektivistisk målsättning, ett socialistiskt Finland, och i den passar varken någon politisk dissident eller naturvårdskämpe in. Det är för lätt att vinna en aura av oräddhet i Finland genom att angripa kommunismen, skriver han, utan att egentligen riskera särskilt mycket. Håller man målsättningen i minnet, bör man hylla Otto Wille Kuusinen, Stalins finske rådgivare och centralkom-

mittéledamot. Dennes skrifter är inspirationskällan för en hel generation universitetsmarxister i Finland, som frigjort sig från det Amerikainspirerade samhällsvetenskapliga tankegodset och börjat fördjupa sig i materialismens läror.

Salminen kan inte svälja visionen om en socialistisk framtid, som följer i den marxistiska filosofins spår. Om Kuusinen räknas till storheterna i det nya riket, är detta i sanning ett illavarslande tecken. Ty vem var mera lydig än denna robot i Kreml, alltid hörsamt bevitnande de dödsdömdas förbimarsch? Ligger inte marxismens tragedi i det, att alltid när läran lämnat de rena idéernas höjder och börjat tillämpas, har det gått illa för många? Kantas inte de sovjetiska framgångarna av krossade uppror, från Kronstadt till Afghanistan?

Klokt nog går Eskola inte i svaromål på denna punkt, utan medger kort, att den marxistiska praktiken inneburit sina övertramp. Enligt honom är den annalkande socialistiska framtiden säker för flertalet länder, inte så mycket på grund av inre spänningar som till följd av en kommande världskris i försörjningen.

Östrelationerna

Finlands förhållande till Sovjetunionen ger som bekant en extra dimension till nästan allting i finländsk politik. Det båda kombattanterna är eniga om att den officiella östpolitiken med sin krassa nyttyosyn och sina tendenser till att tysta obehagliga opinionsyttringar inte enbart är av godo.

Historikern Salminen påminner om att östpolitikens doktrin härstammar från förra seklet, då Finland genomgick sin grundskola i konsten att umgås med ryska makthavare. Examen i denna svåra konst har landet tagit under Paasikivi och Kekkonen. Lärdomarnas kärna har varit att göra sig osynlig alltid när det kärvar till ute i världen. Misstänksamme gamle Paasikivi vädrade alltid katastrofer och blev lärofader till de finländska olyckskorparnas stora släkte.

Vad som gör läget komplicerat, säger Eskola, är dock de två samhällssystemen. Han indigneras av falskheten i det finländska uppträdandet – först kommer de officiella fraserna om vänskap och sedan baktalar man kommunismen mellan skål och vägg. En kombination av smicker och paranoid misstänksamhet präglar umgänget. Och värst av allt: östrelationerna har blivit en kähphäst för överklassen, utrikesministeriets kritrandiga gossar. Folket får inte slå sina broar till den spännande östern, studera dess socialistiska kultur och marxistiska vetenskap, utropar han.

Vad hade det blivit av relationerna om de sköts mera folkligt, frågar Salminen. Lyssna på finska vodkaturisters pladder i Leningrad, så får du veta hur gräsrötterna alltjämt ser på sakerna, trots långvarig uppfostran till vänskap. Lyckligtvis har den politiska eliten uppfört sig vida bättre. Tyvärr ryms de mänskliga rättigheterna – Helsingfordsdokumentets tredje korg – inte i den finländska östpolitiska doktrinen. Se bara, hur utrikesminister Paavo Väyrynen

vred sig i televisionen när han försökte avvisa tanken på emottagande av båtflyktingar från Vietnam. Allt som försvarade den humanitära insatsen nämndes – klimatet, språket, ja, till och med kulturmiljöns olämplighet – bara inte det verkliga skälet, att de var flyktingar från fel sida.

Olyckligtvis ser det ut som om Sovjet-syndromet påverkade hela den finländska utrikessynen, fortsätter den orädda historikern. Finlands eget väl går framför allt annat – världen består bara av exportmarknader, aldrig av elände, hunger och förtryck. Till detta nickar godkännande även Eskola, som fördömer en sådan nytomoral, som endast ser till det egna bästa. En känsla av att rätt och orätt existerar även internationellt måste få finnas kvar, annars skadar nationen sin själ. Frågan är, om inte den långvariga självensuren redan gjort mera illa än vad man kan ana.

Finländsk identitet

Finland är ett land i det östra stormaktsimperiets utkant – frågan är bara, hur finländarna passar till rollen som östeuropéer. De båda debattörerna är eniga om att landet inrymmer starka motpoler, där blandas finnar och finlandssvenskar, lutheraner och grekisk-ortodoxa, österbottningar och karelare, borgare och kommunister. Mixturen gör landet mera internationellt än Sverige, som ligger ett stycke utanför den väst-östliga kulturgräns som alltid har gått genom Finland.

Till den finländska identiteten hör också naturen, menar Eskola, som mitt under

den fagraste sommaren sänder en epistel från sitt fritidsställe någonstans i Tavastland. Är inte de flesta finländarna också naturbarn, på gott och ont fria från den barlast av traditioner, hämningar och kultur som de äldre folken har? Med ganska bryska ord avvisar marxisten Eskola för egen del all sympati till medelklassens fosterlandskänsla och menar, att begreppet Finland är något som de vita skapade 1918 och tvingade på det oskuldsfulla folket. I stället vill han sätta sin bundenhet vid Tavastland, dess människor och förflutna, som ger honom referensramar och hemkänsla.

Detta Tavastland saknar förvisso inte skarpa motsättningar från torpartiden till dagens industrialiserade samhälle. Eskola passar på att berätta om sin mor, som slet med de magra jordarna och husdjuren på ett litet tavastländskt torp och som sannolikt hade haft ett lättare liv och "fler kjoltyg" på en kolchos. De vitas fosterland byter denne marxist gärna i sina drömmar mot ett rådsrike, där identiteten består av arbetarnas stålsatta gemenskapskänsla. Till en rådsrepublik skall Finland också förvandlas, funderar han, men först då ett lägligt tillfälle, kanske en stor internationell kris, inträffar. Då gör Sovjetunionen allvar av vänskaps- och biståndspakten, som öppnar möjligheter till förläggning av ryska trupper i landet. Därmed förändras läget även inrikespolitiskt och kommunisterna kommer till makten.

På detta sätt böljar debatten fram och tillbaka i Samtalet gäller Finland. Med välgörande öppenhet, dråpliga formuleringar

ringar och ändå med inbördes respekt angriper de bägge kombattanterna varandras åsikter, som skiljer sig i mångt och mycket men ändå har vissa beröringspunkter. Det är i sig ett hoppgivande tecken, att denna debatt har kommit till

stånd och att motpolerna har talat till varandra. Det visar, att existensen av motsättningar också verkar befruktande på kulturklimatet, som i Finland just nu är fullt av liv och rörelse.

GÅ PÅ CITATJAKT

Deltag i Svensk Tidskrifts citatinsamling. Vinn en bok.

Fem år har gått sedan Rudolf Meidner presenterade sitt förslag till löntagarfonder. Sedan dess har det socialdemokratiska partiet, LO och dess förbund, TCO-kansliet och många enskilda lämnat sina bidrag till en allt mera mångfacetterad och yvig fonddebatt. Det har blivit en debatt som på socialistisk sida spänt från de socialdemokratiska och fackliga radikalernas ohöjda maktsträvanden till Olof Palmes och valstrategernas försiktiga och mjuka folkhemsfonder. Den röda tråden – att ge socialdemokraterna och facket en slutgiltig och orubbad maktposition i vårt land – har hela tiden funnits där, om än inte alltid så iögonfallande.

Det finns en lång rad citat ur den socialdemokratiska dagspressen, fackets tidskriftsflora och den långa raden kongresser, partistämmor samt sist men inte minst den stora mängden propagandaskrifter. Citat som säger mycket mer än långa artiklar och referat. Svensk Tidskrift kommer att i början på nästa år publicera en citat-samling som visar vad löntagarfondernas förespråkare ytterst syftar till med sina fondförslag. Vi vill komplettera citatsamlingen med hjälp av vår läsekrets för att göra den så allsidig och belysande som möjligt.

Till var och en som först lämnar ett publicerat citat kommer vi att sända en bok som tack.

Sänd in Dina förslag senast den 31 december 1981 till Svensk Tidskrift, Linnégatan 28–30, IV, 11447 Stockholm.